

Ольга Ніколенко,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури,

Катерина Ніколенко,
доктор філософії, асистент кафедри світової літератури,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У королівстві Андерсена

УДК 821.09(489)(092)АНДЕРСЕН

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.3.336589>

Є речі, про які ми мріємо все життя. Серед таких речей — казки, знайомі нам із дитинства. Усім, хто читав книжки Ганса Крістіана Андерсена, мабуть, завжди хотілося опинитися всередині його казкового світу, побачити непохитного олов'яного солдата і балеринку, познайомитися із Каєм і Гердою, посміливо подивитися у вічі Сніговій Королеві, поговорити із Оле Лукойе і погратися його чарівною парасолькою... Кожен із нас у душі лишається дитиною. Нам хочеться, щоб казки втілювалися в життя, щоб краса і добро супроводжували нас усюди, щоб у душі лунав спів справжнього солов'я, щоб кохання перемагало смерть, темряву і ненависть... Та все ж таки інколи казки стають реальністю, щоб переконати нас у тому, що ДИВО ІСНУЄ!

«Я неначе Вода... Усе в мені рухається і все відображається в мені. Напевно, це є частиною моєї поетичної Природи. Нерідко це приносить мені Радість і Благословення, але подеколи й величезні Муки».

*Г. К. Андерсен.
Із листа другу Едвардові Колліну, 1855 рік*

На березі Нової Гавані в місті Копенгагені стоїть невеличкий будиночок, де багато років жив і писав казки Ганс Крістіан Андерсен, котрий прославив на весь світ не тільки своє ім'я, а й рідну Данію. Назва Нова Гавань данською звучить як «Ньюхавн». Корінь «хавн», тобто «гавань», доволі часто вживається в назвах вулиць і бульварів Данії, адже ця країна розташована на воді: з усіх боків її оточує море, а в

містах чимало каналів і проток. Навіть сама назва столиці Данії Копенгаген звучить як «Кьобенхавн», що означає «купецька гавань», оскільки місто здавна було осередком торгівлі і перехрестям водних шляхів (воно розташоване на берегах затоки, що з'єднує Балтійське і Північне моря).

Будівлі в місті стоять дуже щільно. «У великому місті, де так багато людей та будинків, не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок...», — писав Андерсен у казці «Снігова Королева», маючи перед очима Копенгаген. Якщо пригадати казки Андерсена, то багато подій у них пов'язано саме із водою: Русалонька живе в морі, непохитний олов'яний солдатик потрапив до каналу, а Еліза із казки «Дикі лебеді» йде вздовж річки до того місця, де вона впадала у відкрите море, через море її несуть на крилах її брати-лебеді. Під шум хвиль писав свої казкові твори і Андерсен. Під його вікнами пропливали човни, а моряки, які поверталися з плавання, часто до ранку співали пісні про свої мандри...

Нова Гавань (Ньюхавн). м. Копенгаген (Данія)

© Ольга Ніколенко, Катерина Ніколенко, 2025

«Далеко-далеко звідси, там, куди відлітають зимувати ластівки, жив король, і було в нього одинадцять синів та одна донька на ім'я Еліза... Писали вони діамантовими грифелями на позолочених дошках і прекрасно вміли читати — одразу впало у вічі, що то читають принци.... Не знали діти у батька ні біди, ні горя...»

Г. К. Андерсен. «Дикі лебеді»

Данія є королівською державою із давніми традиціями і цікавою історією. Як у XIX столітті, так і тепер, данці пишаються прекрасними королівськими палацами, Королівським садом (де любили бувати члени королівської родини і гуляв сам Андерсен), а також Королівською бібліотекою, яка була заснована в XVII столітті і вважається найбільшою у Скандинавії. У Данії й досі побутує багато прислів'їв, де згадується король, наприклад: «Якщо ти вмієш чекати, ти зможеш стати королем». Історія королівської династії для данців завжди була священною. Королі і королеви, королівські діти, королівські палаци — усе це ми також знаходимо в казках Андерсена. У Данії існує легенда, що ніби сам Андерсен мав королівське походження, але то тільки красива казка, яку придумав для свого сина його батько-ремісник...

Королівський палац — перлина Данії. Традиції тут незмінні протягом віків. Як і раніше, на варті стоять охоронці королеви. Коли королева в палаці, її солдати одягнені в червоні мундири, а коли її немає, — в сині. Віддані королеві охоронці дали поштовх до створення образу непохитного олов'яного солдатика.

Королівський палац, м. Копенгаген (Данія)

«Мені дивно бачити місця, де я грався дитиною. Це як нібито я помер і зараз повертаюся до світу, де я жив і радів у зовсім іншому житті, в інших умовах»

Г. К. Андерсен.

Із листа до Генрієтти Вулф, 1832 рік

Андерсен народився 2 квітня 1805 року в маленькому містечку Оденсе на острові Фюн (територія Данії охоплює кілька островів) у родині бідного чоботаря і пралі. Вважається, що Ганс Крістіан народився у маленькому одноповерховому будиночку, пофарбованому в жовтий колір. За часів Андерсена будинок цей був розташований у найбіднішій частині міста Оденсе, мешканці якого належали до найнижчих шарів суспільства. Тут жили солдати, жебраки, найманці, котрі бралися за будь-яку роботу. У домі, де народився великий казкар, жило п'ятеро сімей. Згодом родина Андерсена переїхала на іншу вулицю, в будинок, де митець мешкав із 2-х до 14-ти років. Наразі місця, де жив письменник, перетворені на музейні приміщення.

Королівська варта Данії, м. Копенгаген (Данія)

Олов'яний солдатик і балерина — іграшки дітей Данії

Літературне краєзнавство

Оскільки мати Ганса Крістіана прала білизну в холодній воді, єдиною втіхою бідної жінки був шнапс, що приводило сина у відчай. Але у нього завжди були цікаві іграшки, які змайстрував йому батько. У вільний час батько читав синові народні казки і твори різних письменників. В автобіографії «Правдива історія мого життя» (1846) Андерсен писав: «Мій батько виконував усі мої бажання. Я повністю займав його думки і серце, він жив мною. У вихідні він робив для мене збільшуваче скла, влаштовував театр, робив малюнки, які можна було змінювати, а з них складати історії». Та батько, котрий отримав поранення на війні, жив недовго... 1816 року трапилося лихо — батько Андерсена помер, і юному Гансові довелося припинити навчання і шукати роботу. Він працював помічником у ткача, потім у шевця, згодом потрапив на тютюнову фабрику. Смерть батька стала тяжкою втратою для Андерсена, котрий мусив сам прокласти собі дорогу в житті.

Приладдя чоботаря. Музей Г. К. Андерсена. м. Оденсе (Данія)

«Коли я стану відомим, я безумовно оспіваю Оденсе; хто знає, чи не стану я колись пам'яткою цього міста, а в книгах із географії робитимуть примітки під Оденсе: «Тут народився довгов'язий данський письменник Андерсен».

Г. К. Андерсен.

Із листа до Генрієтти Ганк, 1831 рік

Улюбленою грою Андерсена був ляльковий театр. Він ріс великим мрійником і фантазером. Інтерес до іграшок і вигадування історій, пов'язаних із ними, письменник зберігав протягом усього життя. Ще дитиною хлопець обожнював театр. Він допомагав розклеювати афіші в рідному містечку, за це отримував (як платню) декілька афіш. У місцевому театрі щомісяця відбувалися вистави, і хлопчик дуже хотів стати актором. Він навіть дебютував у театрі м. Оденсе як статист.

Будинок, де народився Г.К. Андерсен. м. Оденсе (Данія)

Будинок, у якому Г. К. Андерсен жив від 2-х до 14-ти років. м. Оденсе (Данія). На фото зліва направо — професор Карстен Хаммер, професор Марина Зуєнко, професор Ольга Ніколенко, видавець Наталія Забаштанська, доцент Інга Капустян, викладачка Марія Капустян.

«На столі... валялося багатько іграшок, але найбільше впадав у вічі прекрасний паперовий замок. У маленьке віконце було видно його зали та покої. Перед замком, обабіч невеликого люстра у формі озера росло два деревця. Озером, відбиваючись у воді, плавали воскові лебеді. На ту картину приємно було дивитися, але найпривабливіша там була маленька панночка, що стояла на порозі замку. Її теж вирізали з паперу... Руки панночки були простягнені вперед, бо ж вона була балерина, а нога високо піднята...»

Г. К. Андерсен.

«Непохитний олов'яний солдатик»

У 1819 році письменник переїхав до Копенгагена з метою зробити кар'єру в Королівському театрі Данії.

Театр у Данії має давні традиції, він завжди користувався підтримкою королівської родини. І тепер королева особисто опікується ним, особливо балетною трупю. Данська школа балету унікальна, балеринки неначе шифонові (або, як писав Андерсен, вирізані з паперу), тому їхній рух, схожий на тремтіння води, зачаровує...

Від матері Ганс успадкував чудовий голос, крім того, він мав дар декламувати і ставити п'єси. Завдяки природним здібностям Андерсеніві вдалося отримати роботу в Королівському театрі. Хоча він грав другорядні ролі, в той час він почав писати свої перші вірші й драматичні твори. В автобіографії він згадував: «Поезія виходить із мене, з мого тіла й душі, сльози наповнюють мої очі. Я знав, що саме з цього моменту мій розум прокинувся, щоб писати». Великої кар'єри в театрі Андерсен не зміг зробити, бо ніхто не сприймав його п'єси серйозно, але добрі люди радили йому продовжити навчання.

1822 року Йонас Коллін, один із директорів Королівського театру і впливовий урядовець, надав Андерсеніві стипендію на навчання. Оскільки Коллін завідував фінансами за часів короля Фредеріка VI, багато молодих людей у Данії змогли пробитися в житті саме завдяки підтримці цієї людини, котра переконала короля в необхідності надавати допомогу бідним і талановитим людям. Отже, Ганс Крістіан Андерсен продовжив навчання в гімназії (у м. Слагельс, потім у м. Ельсінор), але там зазнав чимало прикросів. Йому виповнилося сімнадцять, коли він навчався в другому класі гімназії, а інші хлопці були значно меншими. Одинадцятирічні однокласники глузували з Андерсена через його вік і зовнішність (у нього був довгий ніс і близько посажені очі). Однак йому вдалося гідно закінчити гімназію. 1827 року Коллін надав йому можливість підготуватись з репетиторами до вступу в Копенгагенський університет, який Ганс успішно закінчив.

1833 року померла мати митця, і в своєму щоденнику він зі сльозами записав: «Тепер немає нікого, хто б любив мене просто за те, що в нас тече одна кров».

«У мене є безліч матеріалів, більше, ніж у будь-якій іншій формі творчості; мені часто здається, ніби кожна деталь, кожна маленька квіточка промовляє до мене: «Лише поглянь на мене, і до тебе прийде моя історія!», і якщо я захочу, ця історія стане моєю!»

Г. К. Андерсен.

Із листа другу Інгеманну, 1843 рік

У 17 років Андерсен видав свою першу книжку «Юнацькі спроби» під псевдонімом Вільям Крістіан Вальтер. «Я любив Вільяма Шекспіра і Вальтера Скотта — і тоді, звичайно, я також любив себе, тому я взяв власне ім'я Крістіан, а потім придумав псевдонім», — писав він пізніше у спогадах.

У 1826-1827 роках вийшли друком вірші Андерсена. 1831 року він отримав королівську стипендію на подорож і побував у Німеччині, Італії, Франції, Швеції. Під час мандрівки він познайомився із видатними письменниками — Віктором Гюго, Генріхом Гейне, Олександром Дюма, Оноре де Бальзаком, Чарльзом Дікенсом.

У 1835 році в переддень Різдва вперше побачила світ невеличка книжка Андерсена «Казки для дітей». Це стало доброю традицією — до кожного Різдва виходила нова книжка митця, і данці сприймали її як чудовий різдвяний подарунок для своїх родин. Ганс Крістіан Андерсен увійшов в історію світової літератури передовсім як автор казок. Їх він написав 156. Але крім них, він написав ще 14 романів і повістей, близько 50 драматичних творів, понад 1000 віршів і велику кількість біографічних праць і статей.

Талант Андерсена поширився й на інші сфери мистецтва. Його вміння вирізати силуети із паперу стало результатом його бурхливої фантазії. Виконані власноруч витинанки Андерсен дарував друзям і дітям, створюючи для них спеціальні альбоми. Великий казкар подарував дітям усього світу цікаву гру в паперових чоловічків. Нині в музеї Андерсена постійно відбуваються виставки витинанок, зроблених дітьми.

Витинанки. Музей Г.К. Андерсена. м. Оденсе (Данія)

«От якби вона стала мені дружиною! — подумав він. — Щоправда, вона з вельможного роду й живе в замку, а я маю лише коробку, в якій нас тісниться аж двадцять п'ять і де для неї немає місця! Але познайомитися все-таки не завадить!..»

Г. К. Андерсен.

«Непохитний олов'яний солдатик»

Найбільша духовна криза в житті Андерсена сталася тоді, коли він закохався в сестру друга-студента Крістіана Войта — Ріборг. «Одразу видалося, ніби ми з нею були знайомі тривалий час», — писав він роком пізніше в автобіографії. Вони дуже кохали одне одно-

го, Андерсен писав їй любовні вірші і дарував квіти, але Ріборг була заручена. Нещасливий поет у відчай написав їй восени 1830 року: «З тобою я можу стати чим завгодно! Я працюватиму і робитиму все, що ти й твої батьки будете вимагати від мене!» Проте йому довелося відмовитися від своїх надій, оскільки сім'я дівчини не вважала його гарною партією.

Інше велике кохання Андерсена — Луїза Коллін. Андерсен намагався завоювати прихильність дівчини через дружбу з її братом Едвардом. Спочатку усе виглядало доволі оптимістично: письменникові навіть дозволили обмінюватися з нею листами. Уже в другому листі Андерсен писав: «День за днем усе довкола мене стає все більше схожим на поезію — моє власне життя нагадує мені один великий вірш, а ти починаєш відігравати в ньому певну роль, не сердься на це. Оскільки я вважаю Едварда братом, це природно, що ти — його сестра». Але після цього йому повідомили, що листи, надіслані Луїзі, будуть читати й інші члени родини... Це стало чітким сигналом про те, що його почуття не знайшли відповіді. Щоб зберегти дружні стосунки із Коллінами, Андерсенowi довелося дотримуватися загальноприйнятого етикету і приховувати своє кохання...

У 1837 році Андерсен зустрів Софі Орстед. Він не зізнався їй у своїх почуттях прямо, оскільки як 32-річний письменник не міг нічого їй запропонувати. Він жив у бідності, заробляючи тільки власним пером, сподіваючись отримати письменницьку пенсію, яку тоді давали всім визначним митцям і яка б забезпечила його фінансово, давши можливість одружитися. Пенсію його нагородили навесні 1838 року, але Софі вже була заручена взимку 1837 року. Андерсен написав у своєму щоденнику: «Сьогодні відбулися заручини Софі. Коли я востаннє обідав з Марміром, він сказав: «Ти кохаєш її, я знаю, що це так! Я добре все бачу! Зроби їй пропозицію!» Я багато думав увечері, як це несправедливо, бо я бідний... Вони обидва були такі щасливі. Я вперше взяв її за руку, двічі потиснув і був у чудовому настрої — у будь-якому разі я не страждав і був безмежно спокійним. Зараз я вдома, сам — зовсім сам! Як і завжди! Цього Різдва я міг би сказати їй те, що ніколи б не могло бути добрим для неї! Тепер я ніколи не одружусь, жодна молода дівчина не приваблюватиме мене, день за днем я ставатиму закоренілим бакалавром! О, лише вчора я був серед молоді — а сьогодні ввечері я старий! Благослови тебе Бог, мила, кохана Софі, ти ніколи не знатимеш, яким щасливим я міг би бути поруч з тобою!..»

Ймовірно, що казка «Непохитний олов'яний солдатик» (1838) стала своєрідним відображенням письменника самого себе у цій духовній кризі. Олов'яний солдатик не виказує свого кохання до балеринки: «Я маю лише коробку... в якій немає місця для неї...», — думає він. Тасмне кохання і недостатня свобода дій роблять солдатика трагікомічним героєм. Він мовчить про все, що відчуває, водночас він стає іграшкою Долі. Тільки у попелі печі відкривається справжня прихована сутність солдатика — його Серце.

Останнє й, напевно, найглибше кохання Андерсена — шведська співачка Єнні Лінд. Уперше зустрівшись із нею, письменник не помітив особливої зовнішньої краси, але, познайомившись з її мистецтвом, він був зачарований. Лінд була останнім коханням Андерсена. Він надіслав їй листа з пропозицією одруження, коли вона від'їжджала пароплавом з Копенгагена до Німеччини і — до світової слави. Невідомо, чи відповіла йому дівчина, але вона дала йому знати про свої почуття. На вечірці в Копенгагені в 1845 році Єнні Лінд заявила, що якби їй довелося обирати одного данця з-поміж усіх, вона б обрала Ганса Крістіана Андерсена. Андерсен випив шампанське як гірко-солодке нагадування про своє велике кохання...

Єнні Лінд

Усе своє життя Андерсен залишався для осіб протилежної статі лише «братом». Він був дуже нещасливий від своєї самотності. «Я незадоволений собою. І не можу бути задоволеним у самотності, стомлений життям», — писав він у щоденнику 16 вересня 1863 року.

«Не біда з'явитися на світ в качиному гнізді, якщо ти вилупився із яйця лебедя!»

Г. К. Андерсен. «Гидке каченя»

У місті Оденсе збереглася старовинна ратуша, де колись відбувала покарання бабуся Андерсена за

народження трьох позашлюбних дітей. Але на першому поверсі цієї будівлі через багато років, 6 грудня 1867 року, Ганс Крістіан пережив найщасливіший день свого життя — день, коли він став почесним громадянином рідного містечка. В останні роки життя Андерсена запрошували до Королівського палацу, до театру, до великосвітських салонів... Але серце його, яке так прагнуло любові, завжди залишалося самотнім... Маючи зріст 185 см, він був вище майже на 25 см чоловіків свого часу! Він також вивищувався над своїм часом і своїм суспільством духовно. Його вважали незграбним і потворним зовні, але в його душі жили прекрасні лебеді, які давали політ його фантазії!

Творчість не заважала Андерсеніві мандрувати. Він побував не тільки в Європі, але й в Азії, Африці, записував свої враження в щоденнику. Коли вже в літах він повернувся до Копенгагена, мешканці з радістю зустрічали його: влаштували на його честь феєрверк і навіть відмінили заняття в школах.

У 1872 році Андерсен упав і отримав численні травми, які не дали змоги йому продовжувати працювати. Він помер 4 серпня 1875 року в Копенгагені, де його і поховали.

«Ми живемо в казковий час!..»

Г. К. Андерсен. «Казка мого життя»

Андерсен став частиною життя дітей Данії і всього світу. У рідному місті митця щороку проводяться фестивалі на честь письменника, коли дорослі й діти розігрують вистави за його творами, беруть участь у костюмованому параді, читають на його честь вірші й співають пісні. У музеї Г.К. Андерсена побудовано Місто Казки, де щотижня діти збираються для того, щоб більше дізнатися про свого улюбленого письменника. Не тільки в Одесі, а й інших містах Данії можна побачити героїв Андерсена у крамницях, ярмарках і просто на вулиці. Пам'ятник письменнику зручно розташували в Королівському саду. Бо він сам став добрим Королем казки...

Що ж зробило його казкові твори безсмертними? Чому вони користуються такою популярністю в багатьох поколіннях? Сам Андерсен пояснив секрет своєї творчості: «Коли уява відступала перед силою дійсності, перед силою грошей і прибутків, мені хотілося, щоб люди більше раділи життю, любили й співчували одне одному». Отже, письменник засобами казки намагався достукатися до сердець людей, котрі були зайняті цілком буденними справами, пробудити людські серця, повернути їх до добра і краси. Цікаво, що казки митець адресував не лише дітям, але й дорослим, про це Андерсен написав у третій збірці своїх казкових творів. Він знайшов особливу форму для них — «історія, яку розповідають». Митець писав: «Мені здавалося, що розповідний тон є найприроднішим для казки... Хоча це було не прийнято в тодішній літературі, я намагався писати так, ніби я розповідаю про те, що чув у дитинстві, про старі й призабуті, але дуже важливі речі».

Професор Ольга Ніколенко. м. Копенгаген (Данія)

Характерною особливістю багатьох казок Андерсена є їх тісний зв'язок із дійсністю. «Немає казки кращої за ту, що створює саме життя», — зазначав письменник. Хоча деякі чарівні моменти наявні в його творчості, та все ж таки вони не відіграють значної ролі. Андерсен вважав, що найбільше диво на землі — це життя людини і сама людина, яка здатна на велику любов, самопожертву, милосердя, прощення. Персонажі, яких змальовує Андерсен, теж напрочуд реальні, вони нагадують нам самих себе, і з ними ми намагаємося осмислити ті речі, які важко визначити однозначно: що таке життя, мистецтво, справжнє кохання, смисл буття...

У казках Андерсена добро і любов перемагають, але інколи його твори залишають по собі легкий смуток і роздуми. Після читання хочеться помовчати, побути сам на сам зі своїми почуттями, а потім знов повернутися до книги. Відкритої позиції автора ми тут не знайдемо. Письменник спеціально нікого не повчає, нічого не проголошує, він просто тихо веде нас своєю казковою країною й спонукає думати, співпереживати, зазирати вглиб самого себе...

Пам'ятник Г. К. Андерсену в Королівському саду. м. Копенгаген (Данія)